

به نام خدا

باز اندیشی مولفه های ارزشی ایثار و شهادت از دیدگاه مقام معظم رهبری

احد داوری^۱

خدیجه یزدان پناه^۲

هاجر جهانمیده^۳

چکیده:

پرداختن به کلام رهبری در همه زمینه ها، خصوصا در باره ایثار و شهادت، که از ناب‌ترین و ارزنده ترین مفاهیم کلیدی می باشند، از اهمیت بسیاری برخوردار هست. و از این روی لازم می نماید تا فرمایشات ایشان در این زمینه، بیش از پیش مورد تحلیل و واکاوی قرار گرفته و پژوهشهای جدی در این زمینه صورت گیرد. در این مقاله نیز تلاش شده است تا مآلفه های ارزشی ایثار و شهادت، به روش توصیفی-تحلیلی، در مجموعه بیانات و مکتوبات رهبری مورد باز اندیشی قرار گیرد. از بررسی ها و مطالعات چنین استفاده می شود که، در کلام و اندیشه ایشان ایثار و شهادت از ارج و ارزش والایی برخوردار می باشد. ایثار به معنای فداکاری و گذشتن از همه چیز در راه آرمانها می باشد و شهادت نیز به معنای کشته شدن در راه ارزشهای دینی می باشد. ایثار و شهادت، مقامی بالا می باشد که در آن فرد جان خود را با خدا معامله می نماید و سبب حفظ نظام و اسلام می باشد. رهبری به بیان خصوصیات فرد ایثارگر و شهدا و خانواده های آنان نیز پرداخته اند.

کلیدواژگان: ایثار و شهادت، کشته شدن در راه خدا، خانواده شهدا، ایمان.

۱- عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، ahaddavari@gmail.com

۲- دانش آموخته کارشناسی رشته علوم قرآن مجید دانشکده علوم قرآنی مراغه، ۱۳۴۷yazdan@chmail.ir

۳- دانش آموخته کارشناسی رشته علوم قرآن مجید دانشکده علوم قرآنی مراغه، hajar2341@chmail.ir

مقدمه:

افکار، عقاید و اندیشه های رهبر فرزانه انقلاب اسلامی در رفتار نیکو و بیانات ارزشمند ایشان نمود پیدا می نماید و انگشت اشاره ایشان راه نظام اسلامی را در افق زیبای ظهور حضرت مهدی سلام الله علیه نمایان می سازد؛ و وجود مبارک ایشان در توفانها و ناملایمات، کشتی انقلاب را سکان داری می نماید. از آنجا که ایشان با توفیقات الهی رهبری جامعه اسلامی را برعهده دارند؛ از این رو بر ماست تا با تکیه بر اصل ولایت مداری، فرمایشات و سیره ایشان را یگانه راه سیر و رشد قرار داده، و در تمسک به آن کوشا باشیم؛ چرا که دقت نظر و نکته سنجی های ایشان سبب شده است تا در سلسله سخنان ایشان همه مباحث مهم، تاریخ ساز و کلیدی مطرح گشته و دیدگاه های ناب ایشان، در منظر همگان قرار گیرد.

در میان همه مباحث و موضوعات مطرح گشته، مبحث ایثار و مجاهدت و شهادت از اهمیت والایی برخوردار می باشد؛ چرا که نظام اسلامی حیات خود را مدیون خون شهدا می باشد. باید گفت «جهاد و شهادت از ارزشهای بزرگ اسلامی می باشند.» (۱) و باید گفت: «شهدا انسانهای والا و سعادت‌مندی هستند که توفیق مجاهدت یافتند و پاداش شهادت گرفتند.» (۲)

در این مقال مآلفه های ارزشی عبارتند از مفاهیم ارزشمند و نیکو، که مشخص و شناس می باشند. و مقصود از ایثار، فدا کردن جان در راه اهداف الهی می باشد که بیشتر در بعد اجتماعی و در رابطه با مبارزه با دشمن و فداکاری در دفاع از آرمانها مورد استفاده قرار می گیرد.

درباره معنای شهادت و شهید باید گفت که مفهوم اصطلاحی آن مورد نظر می باشد که عبارت است از کشته شدن در راه خدا و دین و آیین. رهبر در این باره فرموده‌اند: «معنای شهادت این است که انسان به دنبال هدف مقدّسی که واجب یا راجح است، برود و در آن راه، تن به کشته شدن هم بدهد.» (۳) به بیان دیگر «شهادت

بدین معنا است که یک انسان برترین و محبوب‌ترین سرمایه‌ی دنیوی خویش را نثار آرمانی سازد که معتقد است زنده ماندن و بارور شدن آن، به سود بشریت است و این یکی از زیباترین ارزش‌های انسانی است. و آنگاه که آرمانِ مطلوبِ او الهی و آرزوی همه‌ی پیامبران خدا است، این ارزش، در صدر همه‌ی نیکی‌های بشری قرار می‌گیرد و در هیچ ترازوی مادی نمی‌گنجد.» (۴)

لازم به ذکر می‌باشد که در این نوشته به جای تبیین و واکاوی هر یک از مطالب مطرح شده تلاش شده است تا با ایجاد ارتباطی درست و منطقی، هر بند از کلام رهبر را با بیان دیگر ایشان مقرون نموده و معنایی نو در مجموعه‌ای متین تقدیم گردد. و همه فرمایشات رهبری با سایر بیانهای توضیحی مجزا می‌باشد.

ارزش ایثار و شهادت:

امام خامنه‌ای درباره ارزشمندی و اهمیت ایثار و شهادت فرمودند: «مسئله‌ی ارزش جهاد و شهادت، یک شاخص است. مجاهدت و مقام‌الای شهادت، یکی از شاخص‌هاست که باید برجسته شود. احترام به شهیدان، احترام به جهاد و مجاهدان بایستی جزو بخشهای برجسته‌ی پرچم جمهوری اسلامی قرار بگیرد. جمهوری اسلامی به جهاد و شهادت شناخته می‌شود.» (۵) «شهیدان ما در ظلمات مادی‌گری این دوران، بار دیگر فرهنگ شهادت را که بالاترین سطح فداکاری برای آرمان‌های بشری است، زنده کردند و نور رستگاری را به انسانهای پاک‌طینت و حق‌طلب نشان دادند.» (۶) پس روشن می‌شود که «مشقاتی که انسان به قیمت ترقی بشریت به یک‌قدم بالاتر می‌خواهد آن را تحمل بکند، بالارزش است؛ همان هدفی که به خاطرش حسین بن علی (علیه‌السلام) به شهادت می‌رسد» (۷)

«ایثار و شهادت بوستان پُربار و برکتی هست که فضای ایران اسلامی را آکنده از عطر صفا و معنویت کرده است. ایثار و شهادت یعنی: نوجوانان و جوانانی که در سپیده‌دم عمر کوتاه خویش، ندای «ارجعی الی ربک راضیة

مرضیه» (۸) را به گوش دلِ نورانیِ خویش شنیدند و همچون کبوترانی سبکبال به بهشت رضوان الهی پرواز کردند. بله هرگاه در میان ملتی تفکر سالم و نجات‌بخش در سطح وسیع جوانان نورسته گسترش و عمق یابد فلاح و رستگاری آن جامعه و آن ملت، محتوم و تخلف‌ناپذیر می‌گردد.» (۹) از همین باب هست که «تکریم شهیدان، تکریم ایثار و اخلاص است؛ تکریم دل‌های نورانی و جان‌های لبریز از صفا و نورانیت است.» (۱۰) «اخلاص و خداجویی، ایثار و فداکاری، تلاش شما را سازنده و بالنده و ثمر آن را ماندگار خواهد نمود.» (۱۱) و بدانید که «علاج زورگوئی و ... منطق مقاومت و جهاد و ایثار است.» (۱۲) به همین دلیل «بهترین مردن‌ها، شهادت است. بالاترین اجرها برای انسانی که در راه خدا مبارزه می‌کند، نوشیدن شربت گوارای شهادت است. خوشا به حال آن عزیزان، و گوارا باد بر آن‌ها این نعمت بزرگ الهی! آن‌ها با شهادت، اجرشان را گرفتند. شهادت، یعنی وارد شدن در حریم خلوت الهی، و میهمان شدن بر سر سفره‌ی ضیافت الهی؛ این کم چیزی نیست؛ این خیلی باعظمت است.» (۱۳) به دلیل ارزش و اهمیت شهادت، رهبر همیشه دعا کرده و می‌فرماید: «پروردگارا مرگ ما را به شهادت در راه خودت قرار بده. درجات شهیدان ما را روز به روز عالی‌تر فرما.» (۱۴)

اهمیت و جایگاه ایثار و فداکاری:

ایثار و فداکاری از اهمیت بسیاری برخوردار می‌باشد و در آموزه‌ها و اخلاق و آداب دینی و غیر دینی دارای ارزش و جایگاه ویژه‌ای می‌باشد؛ رهبر نیز در بیانات ناب خود، در کنار تأکید بر سایر فضائل، به این روحیه ناب و عرفانی ایثار و از خود گذشتگی توجه خاصی نموده و در این باره سخنان فراوانی بیان کرده‌اند؛ از جمله، فرمودند: «اگر توجه به ایثار و فداکاری در راه حق در چشم بشریت جذاب و شیرین است، به‌خاطر این است که این مفهوم را پیغمبران به تاریخ عرضه کردند و آن را در اختیار بشریت قرار دادند.» (۱۶)

و «تکیه‌ی به ایمان و ایثار معنایش این است که با ایمانی که در دل انسان وجود دارد و با اتکال و اتکایی که به خدا هست، همه‌ی نیروهای انسان به کار بیفتد. این نیروها می‌توانند علم و تجربه و... بیافرینند.» (۱۷) چنانکه

«مردم فلسطین با ایثار و فداکاری، شعله‌ی مقدّس مقاومت و مبارزه علیه اشغالگران صهیونیست را برافروختند.»
(۱۸)

«تاریخ درخشان انقلاب، عرصه‌ی هزاران گونه‌گذشت و ایثار و فداکاری است. آری، هر گذشت و ایثار کوچک و بزرگ در تکوین دوران بی‌نظیر انقلاب اسلامی دارای تأثیری حتمی و حقیقی است و تاریخ انقلاب، مجموع همین لحظه‌هاست.» (۱۹)

در کوچکترین مثال «ایثار یعنی این که در جنگ، مجروح تشنه‌ای آب را از لبان خود بگیرد و به لبان تشنه‌ی مجروح دیگر برساند و او هم به سومی بدهد و هیچ‌کدام فرصت پیدا نکنند کام تشنه‌ی خود را در هنگامه‌ی شهادت سیراب کنند و به خاطر ایثار، تشنه شهید شوند.» (۲۰)

به جهت اهمیت و تأثیر مشهود ایثار و عشق به خلق خدا، «باید در سطح حرکت عمومی کشور، اخلاق و روحیات اسلامی و برادری و گذشت و ایثار و بقیه‌ی خلیات حسنه‌ی اسلامی مورد توجه قرار بگیرد.» (۲۱) «باید اهمیت ایثار، انفاق، زهد و ریاضت شخصی را در پیامهای رادیویی و تلویزیونی زنده کنید.» (۲۲)

«روحیه‌ی مردم‌دوستی، روحیه‌ی ایثار و از خودگذشتگی، برای دیگران فکر کردن و کار کردن، روحیه‌ای است که ملت ما را به نتایج و غایات این حرکت خواهد رسانید.» (۲۳)

روحیه ایثار و از خود گذشتگی زمینه‌ساز شهادت:

اعمال عبادی و بندگی نمودن برای خداوند موجب ایجاد و تقویت فضائل اخلاقی می‌باشد؛ و تأثیر گذارترین آنها نماز می‌باشد؛ رهبر فرزانه درباره نماز فرمودند: «به حق باید نماز را برترین اعمال دانست. نماز است که مایه‌های لازم ایثار و گذشت و توکل و تعبد را که پشتوانه‌ی حتمی واجبات پرخطر و دشوار همچون جهاد است، در روح آدمی پدید می‌آورد و او را شجاعانه بدان میدانها گسیل می‌دارد.» (۲۴) و می‌بینیم که «در هر جبهه و در هر

قسمتی، اگر خطری این کشور را تهدید کند، آن کسانی حاضرند پا در میدان بگذارند و فداکاری کنند و از خودگذشتگی نشان دهند، که روحیه‌ی ایمانی و روحیه‌ی ایثار دارند.» (۲۵) پس عبادات، از جمله نماز فضائی چون ایثار و فداکاری را به دنبال دارد و این روحیه ناب نیز قدرتِ شهامت و شهادت را به ارمغان می‌آورد.

با این بیان روشن می‌گردد که «ما باید روحیه‌ی ایمان و عنصر ایثار و فداکاری را در درجه‌ی اول در خودمان و سپس در مردم تقویت کنیم. ... بخش مهمی که قدرت ملی ما را تشکیل داد، همین روحیه‌ی ایثار بود که در جنگ به صورت شهادت‌طلبی ظاهر شد. در میدانی هم که امروز در مقابل خود داریم، نیروی ایثار و فداکاری که همه‌ی معادلات را به هم می‌ریزد، باید مطرح شود. اگر ما بتوانیم این را در خودمان تقویت کنیم، همه‌ی معادلات قدرت در دنیا به سود ما به هم خواهد ریخت.» (۲۶) شهادت از فداکاری سرچشمه می‌گیرد و «شهید در قبال خدا، گذشت و ایثار می‌کند. ایثار، یعنی ندیدن و به حساب نیاوردن خود. این، اولین موضع‌گیری شهید است. اگر او خود را به حساب می‌آورد و در معرض نابودی و خطر قرار نمی‌داد، به این مقام نمی‌رسید. آنها همه چیز را گذاشتند و رفتند.» (۲۷) آنها این را به خوبی می‌دانستند که «آن کسی می‌تواند بشر را نجات بدهد، که دارای گذشت باشد؛ بتواند ایثار کند.» (۲۸)

با توجه به زمینه‌ساز بودن مآلفه ایثار و جهاد برای شهادت، پس «باید ایثار و مجاهدت و ترجیح مصالح عمومی بر مصالح فردی را ارزش بدانیم؛ این‌ها سرمایه‌های معنوی یک کشور و یک ملت است. یک ملت با این سرمایه‌هاست که پیروز می‌شود.» (۲۹) «ملتهایی که تلاش کنند، مجاهدت کنند، ایثار کنند و از کار و فداکاری نترسند، خدای متعال به آنها همه چیز خواهد داد.» (۳۰) «اگر شما مردم اخلاص و ایثار نداشتید و فداکاری نشان نداده بودید، خدا این‌گونه از شما حمایت نمی‌کرد.» (۳۱) «نقطه‌ی قوت شما ایمان و ایثار و دل دادن به مجاهدت و همچنین همبستگی و همدلی شماها باهم است.» (۳۲) با نگاهی به دوران دفاع مقدس در می‌یابیم که «دوران هشت‌ساله‌ی جنگ تحمیلی، زیباترین تابلوهای ایثار و فداکاری همراه با نجابت و فروتنی و توأم با

شجاعت و رشادت را ترسیم کرده است.» (۳۳) و «جانبازان عزیز که دارای سهمی ارزشمند در تاریخ پرافتخارند، نشانه‌ای از ایثار و فداکاری در جسم مطهر دارند.» (۳۴)

اهمیت و جایگاه شهادت:

در باره جایگاه و اهمیت مفهوم شهادت و گذشت از جان، حضرت آیه الله خامنه ای فرمودند: «شهادت، یکی از مفاهیمی است که فقط در ادیان معنا می‌دهد. هرچند در همه‌ی ملتها و کشورها، اگر کسی در راه هدفهای ملی کشته شود، به او شهید می‌گویند و همه‌ی کشورهایی که امروز نام و آوازه‌ای دارند و تاریخی پشت سر آنهاست، کسانی را به‌عنوان شهید در میان خودشان می‌شناسند و به آنها افتخار می‌کنند و یاد آنها را گرامی می‌دارند و این‌ها کسانی هستند که در برهه‌ای از تاریخ آن کشور و ملت، در راه هدفهای ملی یا حفظ استقلال ملی، جنگ کردند و کشته شدند؛ اما در حقیقت نام و معنای شهید، در جایی صادق می‌باشد که دین موجود است.» (۳۵) و در حقیقت جان مایه شهادت اعتقاد به خداوند، آخرت و اجر و پاداش الهی می‌باشد که جز در دین یافت نمی‌شود.

«اگر در یک جمله بخواهیم مسئله‌ی شهادت و اهمیت آن را بیان کنیم، باید بگوئیم اعتقاد به شهادت، باور به عظمت شهیدان برای یک ملت، عمق معنوی شخصیت و هویت آن ملت است.» (۳۶) «ما هرچه داریم، به برکت جان‌فشانی‌ها و فداکاریهاست، به برکت روحیه‌ی شهادت‌طلبانه است.» (۳۷) «به نظر من شهیدان انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی، از جمله‌ی عزیزترین شهدای طول تاریخند. چرا؟ چون در این زمان، اسلام از همیشه غریبتر شد.» (۳۸) و این شهیدان بودند که اسلام را دوباره به قطرات خون پاک خود آبیاری و احیاء کردند. آنها ثابت کردند که «دشمن در مقابل شهادت و شهادت‌طلبی و نترسیدن از مرگ ناتوان است.» (۳۹)

افتخار بر ایثار و شهادت:

در دیدگاه حضرت خامنه ای مآلفه های ارزش مدارانه ایثار و شهادت از درجه اعتبار بسیار بالایی برخوردار است. ایشان در زمینه های ارزش‌باورانه گذشت از جان و ایثار شهادت طلبانه، بیانات بسیاری را بیان و مکتوب نموده اند که امکان طرح همه موارد وجود ندارد؛ ولی به تعدادی به عنوان نمونه اشاره می شود؛ ایشان در وصف شهادت فرمودند: «شهادت بزرگترین شرف و افتخار است.» (۴۰) «پدیده‌ی شهادت، بسیار باشکوه و پر از تالو است. ارزش شهادت در پیشگاه پروردگار، بسیار بالاست؛ زبان ما قاصر است که بتوانیم ارزش والای شهادت را بیان کنیم.» (۴۱) در واقع «هیچ چیزی بالاتر از این نیست که انسانی به دست خود، با اراده و اختیار خود، جان و هستی خود را فدای یک آرمان بزرگ و والای الهی کند. معنای شهادت، این است. لذا شهادت در پیشگاه پروردگار، تعبیر ویژه‌ای دارد. کشته شدن در راه خدا یک مرگ نیست. در معیار الهی و با دیدگاه دینی و قرآنی، یک مفهوم دیگر و یک معنای فاخری است. از این رو کسی که این عطیه‌ی الهی شامل حال او می‌گردد و در راه خدا شهید می‌شود.» (۴۱)

بله «سپاس خداوندی را که باب جهاد و شهادت را که برترین سکوی پرش انسان به سمت اوج قله‌ی کمال اوست، به روی این ملت با اخلاص و فداکار گشود و از جوانان و نوجوانان و مردان و زنان ما ستارگان درخشانی در فضای غبارآلود زندگی بشر امروز پدید آورد؛ و جهاد مخلصانه را سیره، و شهادت مظلومانه را گوهر تابناکی بر تارک آنان ساخت.» (۴۲) «آنچه باید به عنوان بالاترین ارزشها محسوب بشود، همین ارزش شهادت و فداکاری شهیدان عزیز ماست. زمان، همه چیز را کهنه می‌کند؛ مگر خون شهید را.» (۴۳)

«شهادت و شهید، یکی از برجسته‌ترین موضوعات اسلام است. شهدای ما کسانی نیستند که در یک جنگ توسعه طلبانه کشته شده باشند. آن‌ها با کسانی که کشته‌شدگان جنگهای معمولی در بسیاری از مناطق دنیا هستند و برای تعرض به خاک و حریم دیگران جنگیده‌اند، فرق می‌کنند. این کجا، شهدای ما کجا!؟» (۴۴) «شهادت و جهاد در اسلام یک تلاش از همه سو سود است، بدون زیان؛ تلاش صادقانه‌ای که به زندگی انسان معنا می‌دهد؛ جهت حرکت انسان را معین می‌کند؛ چشم‌انداز آینده‌ی زندگی را به عنوان یک ملت، چشم‌انداز

روشن و تابناکی می‌کند و چشم‌انداز سرنوشت نهایی انسان را به عنوان یک فرد، رضوان الهی قرار می‌دهد؛ این جهاد و شهادت اسلام است؛ هیچ‌چیز جای این را نمی‌گیرد.» (۴۵) «شهادت بالاترین ارزش عاشورایی و بالاترین ارزش در معیار ارزش‌های معنوی است.» (۴۶)

ارزش و مقام والای شهید:

رهبر عظیم الشان فرمودند: «ما برای شهدای عزیزمان، قادر به تعیین درجه نیستیم، {فوق کلّ برّ برّ حتی یقتل الرجل فی سبیل الله} هر خوبی، یک خوبی برتر دارد، تا به کشته‌شدن در راه خدا برسد؛ {فإذا قتل فی سبیل عزّ و جلّ فلیس فوفه برّ} (۴۷) بالاتر از آن، دیگر هیچ نیکی و خوبی‌ای متصور نیست.» (۴۸) قطعاً «شهادت خلعت ذی‌قیمتی است که خدای متعال بر تن خاصان می‌پوشاند و آن بزرگوار با شهادت، به مقامات عالی و معنوی که همه مشتاق آن هستند، عروج می‌کند.» (۴۹) «خداوند، شهیدانی را که در راه خدا شربت شهادت نوشیدند و بعضی حقاً باید در زمره‌ی قهرمانان دوران جنگ تحمیلی به حساب بیایند با شهدای صدر اسلام محشور کند و یاد همه‌ی شهدای عزیز ما را گرامی بدارد.» (۵۰)

و نیز ایشان در معرفی برترین افراد فرمودند: «{فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ} (۵۱) برترین انسانها آن کسانی بودند که به شهادت رسیدند. شهدای زنده‌ی ما، این جانبازان عزیز هم در حقیقت شهیدند، این‌ها برترین‌هایند.» (۵۲) «برای ما افتخار است که هرچه می‌توانیم، خودمان را به حوزه‌ی شهادت و شهید نزدیک بکنیم.» (۵۳) «کسی که در راه خدا تلاش می‌کند و از راحتی و زن و بچه و آسایش معمولی و امتیازات مادی صرف‌نظر می‌کند، پاداش الهی را که همان شهادت است به دنبال دارد. این نشان‌دهنده‌ی عظمت مجاهدت اوست. لذا مکرر گفته‌ام که شهادت بالاترین پاداش و مزد جهاد فی سبیل الله است.» (۵۴) «واقعاً اگر خدای متعال این دعا را از کسی قبول کند که مرگ او را در شهادت قرار دهد، بزرگترین امتیاز را به یک انسان داده است و در مقابل سرمایه‌ی بی‌کی از بین می‌رفت و هدر می‌شد، بهشت و رضایت خود را قرار داده است.» (۵۵)

شهادت معامله با خدا:

«انسانها به انواع و اقسام مرگها می‌میرند خدای متعال، این مرگی را که سرنوشت حتمی همه است، در مورد شهید به گونه‌ای قرار داده که بسیار ارزش پیدا کرده است و دارای فضیلت هست.» (۵۶) در حقیقت «شهادت، نعمت و هدیه‌ی خداست و این هدیه را آسان به کسی نمی‌دهند.» (۵۷) «شهادت پاداش بزرگ و اجر عظیمی است و خدای متعال بندگان صالح خود می‌دهد.» (۵۸) و «شرط شهادت و شرط مجاهد فی سبیل‌الله بودن این است که حرکت فرد فی سبیل‌الله باشد، لله باشد؛ یعنی اخلاص داشته باشد.» (۵۹) و «علت اینکه مقام شهادت، این قدر بالا و والاست، این است که شهید در واقع همه زندگی خودش را به خداوند می‌دهد و برای آن هدف و مقصودی که خدای متعال، آفرینش انسان را برای آن انجام داده است؛ یعنی اقامه عدل، اقامه زندگی سعادت‌مندانه برای انسانها، نزدیک شدن انسانها به خدا و اقامه احکام الهی در جامعه، جان خود را فدا می‌کند.» (۶۰)

«شهادت، مرگ تاجرانه و مرگ آدم‌های زرنگ است.» (۶۱) تجارت و معامله به این شکل هست که «شهید، جانش را فروخته و در مقابل آن، بهشت و رضای الهی را گرفته است که بالاترین دستاوردهاست. به شهادت در راه خدا، از این منظر نگاه کنیم. شهادت، مرگ انسانهای زیرک و هوشیار است که نمی‌گذارند این جان، مفت از دستشان برود و در مقابل، چیزی عایدشان نشود.» (۶۲) پس حق این است که «شهادت از اعتقاد به شهادت، ایمان به ایثار، باور به اینکه انسان وقتی ایثار می‌کند، دارد با خدا معامله میکند، ناشی می‌شود.» (۶۳) «{ان الله اشتری من المؤمنین انفسهم و اموالهم بأن لهم الجنة یقاتلون فی سبیل الله فیقتلون و یقتلون و عدا علیه حقاً فی التّوریه و الانجیل و القران} (توبه، ۱۱۱) وعده‌ی الهی وعده‌ی درستی است. شهیدان ما رفتند باور به شهادت را، باور به معامله‌ی با خدا را در میدان عمل نشان دادند.» (۶۴)

فرهنگ ارزشمند شهادت، حافظ نظام و اسلام:

آیه الله خامنه ای درباره اهمیت فرهنگ شهادت در حفظ انقلاب و اصول اسلام و راز سرفرازی ملت‌ها فرمودند: «تأثیر شهادت برای سیادت و سعادت یک ملت، بسیار والا است.» (۶۵) «به برکت خون شهدا، ملت ما، ملت سربلند و آبرومندی است و ملت‌ها آبرو و عزت را این‌گونه باید پیدا کنند. قدرتهای استکباری، برای ملت‌های کشورهای امثال ما حق حیات و حق رأی و نظر قائل نیستند؛ حتی حق استفاده از منابع ثروت خودشان را هم قائل نیستند. با قدرتهای شیطانی، از سر ضعف و ذلت نمی‌شود وارد شد... باید هر ملتی خود را قوی کند و قدرت حقیقی خودش را پیدا نماید و این، جز به برکت اعتقاد، و عمل در راه آن اعتقاد، تا سرحد مجاهدت و شهادت، امکان‌پذیر نیست.» (۶۶) «هر ملتی که متکی به شهادت شد یعنی شهادت را بلد بود و هنر شهادت را یاد گرفت، برای همیشه سربلند است، و هیچ قدرتی بر این ملت پیروز نخواهد شد.» (۶۷)

اسلام نیز عزت خود را مدیون خون سرخ شهدا می‌باشد. رهبری در پیامی به مناسبت روز ایمان، ایثار و شهادت فرمودند: «امروز پرچم اسلام در جهان، به برکت فداکاری شهیدان عزیز است که به اهتزاز درآمده، و نام مبارک خداوند و عظمت اسلام به خاطر ایثار و تلاش آنان و دیگر مجاهدان راه حق است که فضای جهان را پر کرده است.» (۶۸) «بله «شهیدان با ایثار خود، پرچم اسلام را سربلند نگه داشتند و اسلام و معنویت را در همه‌ی اقطار عالم عزیز کردند. اگر امروز بانگ مسلمانی از چهار گوشه‌ی عالم به گوش می‌رسد، و اگر جهاد اسلامی پس از سالها فراموشی، دوباره به جایگاه ارزشی رفیع خود بازگشته، همه به برکت استقرار جمهوری اسلامی و استمرار انقلاب اسلامی است که خود، مرهون شهادت و گذشت این عزیزان و خانواده‌هایشان و نیز جانبازان عزیز و ارجمند است.» (۶۹) چنانکه «اگر شهادت امام حسین علیه السلام، آن خون پاک و آن حادثه‌ی به آن بزرگی نبود، اسلام باقی نمی‌ماند؛ قطعاً بدانید در توفان حوادث، نابود می‌شد.» (۷۰) «حسین بن علی علیه السلام برای باقی ماندن اسلام، خون خود را نثار کرد و در این راه توفیق پیدا نمود و توانست اسلام را بیمه کند. شهدا هم، اسلام و جمهوری اسلامی را بیمه کردند.» (۷۱) به واقع «هرکدام از شهدا مثل خون تازه‌ای در رگ کالبد زنده و پُرطراوت این نظام جوان دوانده شد و او را سرحال‌تر، بانشاط‌تر و پُرانگیزه‌تر کرد؛ این، همان استحکام

نظام است.» (۷۲) «امروزه هیچ شبهه‌یی برای مردم ما وجود ندارد که هر شهید، برای نگهداشتن و محکم کردن ستونهای نظام و انقلاب، به شهادت رسیده است.» (۷۳)

خصوصیات روحی و معنوی شهدا:

مقام معظم رهبری در مناسبت‌های مختلف، ویژگی‌های شخصیتی مثبت و خصوصیات روحی و معنوی شهدا را تشریح می‌نمودند؛ ایشان درباره شهید آوینی فرمودند: «من یک نور و یک صفا و یک حالت روحانی در ایشان حس می‌کردم و همین جور هم بود. همین‌ها هم موجب می‌شود که انسان بتواند به این درجه‌ی رفیع شهادت برسد.» (۷۴)

ایشان درباره ایمان و اخلاص، روحیه ایثارگری، شهامت و اراده پولادین آنان نیز بیانات ارزشمندی دارند که در واقع به نوعی خط‌دهی و تبیین الگو محسوب می‌شود. ایشان می‌فرمودند: باید دانست که «هر کشته‌شدنی شهادت نیست. آن کشته‌شدنی که در راه خدا با اخلاص و رشادت و تلاش همراه باشد، اسمش شهادت در راه خداست. شهید آن کسی است که مجاهدت یعنی تلاش می‌کند و رشادت به‌خرج می‌دهد و برای خدا حرکت می‌کند؛ چون اگر رشادت به‌خرج ندهد، اصلاً در معرض شهادت قرار نمی‌گیرد.» (۷۵) در طی جنگ تحمیلی شاهد بودیم که «سنگ‌سازان بی‌سنگ‌ر جهاد سازندگی، غسل شهادت می‌کردند، روی بولدوزر می‌نشستند تا خاکریز بزنند.» (۷۶) «اگر انسان مسلمان، با روحیه‌ی شهادت‌طلبی در میدان بماند، هیچ قدرتی نمی‌تواند بر او فایق بشود.» (۷۷)

همه می‌دانیم که «شهدا کسانی هستند که از دیگران شجاعت و دلیری بیشتری نشان دادند؛ سینه را سپر کردند، از خطر نهراسیدند و به شهادت رسیدند.» (۷۸) «کسی که در راه خدا شهید می‌شود، به این معناست که در این راه، مجاهدت و تلاش کرده و سرانجام در این راه، جان خودش را از دست داده است.» (۷۹) از این

روست که «شهادت، نشانه‌ی استواری است. شهدا غالباً عناصر پولادین جبهه‌ی جنگ و جزو عناصر پولادین مردم بودند.» (۸۰) «شهدای ما ... برای حاکمیت دین خدا در کشور که مایه‌ی سعادت دنیا و آخرت است سختیها را تحمل کردند.» (۸۱) آنان اهدافی والا داشتند. «وقتی مرد مؤمن و شجاع، با هدف جهاد فی سبیل الله وارد میدان شد، جان دادن در این میدان را افتخار می‌داند. ارزش والای شهادت در اسلام بر این پایه است. آن وقت است که شهید ستاره‌ای همیشه درخشان در آسمان زندگی و تاریخ آن ملت می‌شود.» (۸۲) ولی «شهادتی که بیش از روح ایمان، از یک دل سوزان، از یک روح مشتعل و بی‌تاب در راه خدا و در محبت پروردگار و غرقه‌ی در ذات و صفات الهی، سرچشمه می‌گیرد. طعم دیگری پیدا می‌کند؛ حال دیگری می‌بخشد و اثر دیگری در تکوین می‌گذارد.» (۸۳)

خانواده شهدا نماد صبر و مقاومت:

بیانات رهبرای آکنده از عشق و احترام راستین نسبت به خانواده شهدا می باشد و از هر فرصتی برای بیان جایگاه، و ابراز محبت به این قشر ایثارگر استفاده می کنند؛ نمونه هایی از آن عبارت است از این که ایشان فرمودند: «ما در داستانهای تاریخی خوانده‌ایم که شهیدداده‌های صدر اسلام، اگر پدرشان یا شوهرشان شهید شده بود؛ اگر فرزندان یا برادرانشان به شهادت رسیده بودند، صبر و مقاومت می‌کردند.» (۸۴) «خدای متعال در شهادت سرتی قرار داده که هم زخم است و هم مرهم و یک حالت تسلی و روشنایی به بازماندگان می‌دهد.» (۸۵) و «یقیناً فضیلت خانواده‌های مکرم شهدا از لحاظ عظمت، بلافاصله پشت سر فضیلت شهداست. خانواده‌ها، سنگرداران شهادت و مرزداران فضیلت در طول دوران دفاع مقدس بودند.» (۸۶) ما شاهدیم که «پدران، مادران، همسران و فرزندان شهدا شکر کردند و به شهادت شهیدشان افتخار نمودند.» (۸۷) به واقع آنها «احساس سربلندی می‌کنند، حق هم همین است، جای افتخار هم دارد. نه آنها، همه‌ی ما، همه‌ی ملت ایران، همه‌ی مسئولین باید به این مردان دلآور، به این جوانان شجاع افتخار کنند.» (۸۸)

«بستگان شهدای عزیز، دارای پاداشی بزرگ‌اند این پاداش صبر و استقامت آنها است و پاداش قبول مصیبت در راه خدا.» (۸۹) و نیز «مادران شهدا، از لحاظ قوت و قدرت، حقیقتاً بی‌نظیرند. نیرویی که به زنی که فرزند خودش را عاشقانه دوست می‌دارد، آن‌چنان قوتی می‌بخشد که در مقابل شهادت یک فرزند یا دو فرزند یا بیشتر، چنین قدرت و قوتی را از خود نشان می‌دهد، نیروی ایمان است.» (۹۰) «در شهادت پسر رشید و جوان، و امید زندگیشان، شیرینی پخش می‌کنند؛ بعد هم می‌گویند اگر پسرهای دیگری هم می‌داشتند، به جبهه می‌فرستادند.» (۹۱)

ایمان و توکل به خداوند در آنان آنچنان بالا می‌باشد که «حقیقتاً برای یک ملت مایه‌ی افتخار است، که پدران و مادرانی، جگرگوشگان خودشان را در راه خدا به دست خودشان بفرستند و این عزیزان به شهادت برسند و این داغ بزرگ و سنگین به خاطر رضای الهی به کام آنان شیرین بیاید.» (۹۲) بله به راستی شما شهید دادگان «وقتی می‌دانید که فرزندان در پیشگاه خدای متعال در درجات عالی پرواز می‌کند، یعنی آن چیزی که همه‌ی عرفا و اهل سلوک یک‌عمر به دنبالش گشته‌اند و دویده‌اند، او با این فداکاری و شهادت به‌دست آورده و رضوان و قرب الهی را درک کرده است، خوشحال می‌شوید که فرزندان به اینجا رسیده است.» (۹۳)

حفظ یاد شهدا و الگو قرار دادن آنها:

رهبر انقلاب اسلامی درباره زنده نگاه داشتن یاد و خاطره شهدا بیانات بسیاری فرموده اند؛ که در ذیل به چند مورد اشاره می‌گردد: «شهادت، چیز عظیم و حقیقت شگفت‌آوری است.» (۹۴) «هریک از این ستارگان درخشان، می‌توانند عالمی را روشن کنند. بنابراین، حقیقت شهادت حقیقت عظیمی است.» (۹۵) «ملت ما باید قدر این عزیزان را بداند و نتایج مجاهدات آنان را پاسداری کند.» (۹۶) «باید یاد شهیدان را زنده بدارند و مفهوم شهادت این مفهوم با عظمت و پرارزش و بسیار مؤثر را در کشور ایران اسلامی و در میان ملت مبارز ایران احیا و حفظ کنند.» (۹۷)

«امروز دشمنان کمین‌گرفته‌ی نظام اسلامی ما با شیوه‌های گوناگون برآنند که رونق جهاد و شهادت را در چشم مردم ما بخصوص جوانان و به‌ویژه دانشجویان بشکنند، و این برای کسانی که عادت کرده‌اند با راحت‌طلبی و تغذیه از ذخیره‌ی شرف و شجاعت و غیرت مجاهدان سرافراز، زندگی را بگذرانند بسی مطبوع و دلنشین است، پس آنان نیز دانسته یا نادانسته به این خط مشی خصمانه کمک می‌کنند. توصیه‌ی این جانب به شما دانشجویان عزیز و همه‌ی جوانان عزیز این کشور آن است که این عامل قدرت ملی و شاخص ایمان خالصانه را از دست ندهید و آن را بزرگ بشمارید. شهیدان سرافراز خود را تجلیل و تقدیس کنید، آخرین وصایای آنان را که غالباً رشحاتی از فیض و هدایت الهی است با چشم تدبّر بخوانید. ابزار قدرت خود را از دست ندهید آن را بکار بیاندازد و به کمک و حمایت الهی امیدوار باشید.» (۹۸) چرا که «گاهی رنج و زحمت زنده نگهداشتن خون شهید، از خود شهادت کمتر نیست. رنج سی‌ساله‌ی امام سجّاد علیه الصّلاة و السّلام و رنج چندین‌ساله‌ی زینب کبری علیها سلام از این قبیل است.» (۹۹)

«ملت باید هر روز با شهیدان تجدید خاطره کنند؛ از آنان از صمیم جان قدردانی کنند؛ در برابر صبر و گذشت خانواده‌هایشان سر تکریم فرود آورند و فضا را از احترام به شهادت و شهید و خانواده‌های شاهد، آکنده سازند. تا ملت ما از چنین روحیه‌ی تکریم و احترامی نسبت به فداکاران صفوف مقدم برخوردار است، عَلم سرافرازی این ملت در اهتزاز خواهد بود.» (۱۰۰) «یک ملت، اگر معنای شهادت را فهمید و دانست که برای آرمان‌ها چگونه می‌شود رفت و جان فدا کرد، آن وقت می‌تواند بی‌دغدغه و با استقلال زندگی کند؛ زیرا مرگ دیگر مانعی برایش نیست.» (۱۰۱) به راستی که «افتخار متعلّق به آن انسان، ملت و جماعتی است که پای حرفشان بایستند و نگذارند پرچمی را که بلند کرده‌اند، توفانها از بین ببرد و بخواباند.» (۱۰۲) «دشمنان بدانند که به توفیق الهی نمی‌گذاریم و این ملت هم نمی‌گذارد که نام شهید و نام شهادت در این کشور فراموش شود؛ و به توفیق الهی روز به روز این نام در کشور ما برجسته‌تر و ماندگارتر خواهد شد و این افتخار برای کشور ما باقی خواهد ماند.» (۱۰۳)

ما باید علاوه بر حفظ یاد شهدا، از آنها الگو بگیریم: «شهادت در راه خدا افتخار بزرگی است. حالا این پاداش نصیب ما بشود یا نشود، راهمان این است؛ راه کار برای خدا، با اخلاص و همراه با رشادت و شجاعت و دلیری و بی‌باکی در مواجهه با مشکلات.» (۱۰۴) «شما جوانان و نوجوانان و پسران و دختران باید هدف‌تان ادامه‌ی راه شهیدان باشد.» (۱۰۵) و از آنها الگو بگیرید. «نام شهیدان سرافراز را زنده کنید؛ آن کسانی که عزیزترین و گران‌قیمت‌ترین سرمایه‌ی خود را ایثار کردند. انسانها برای دفاع از حق، از حقیقت، از استقلال، برای دفاع از حیثیت کشور، برای دفاع از ناموس ملت، عزیزترین سرمایه‌ها را که جان امت است، برمی‌دارند به میدان جنگ می‌برند. آن کسانی را که رفته‌اند و جان باخته‌اند و در واقع در این معامله‌ی عظیم، بُرد بزرگ را کرده‌اند، زنده بدارید.» (۱۰۶) «پروردگارا شهیدان را در جامعه‌ی ما روز به روز عزیزتر فرما و همه‌ی مشتاقان شهادت را توفیق پیوستن به آن کاروان مبارک در سیر عرشی و ربوبی‌اش عنایت کن.» (۱۰۷)

نتیجه‌گیری:

مفاهیم شناخته شده ایثار و از خود گذشتگی و شهادت از مآلفه‌هایی هستند که دارای ارزش و اعتبار و تأثیر فراوانی هستند؛ و مقام معظم رهبری به تفصیل به این مفاهیم پرداخته و ابعاد مختلف آن را تبیین نموده‌اند؛ و در جای جای کلام خویش آن را مورد توجه قرار داده‌اند. در کلام اندبشمندانه ایشان ایثار از بندگی خداوند و اعتقاد و ایمان، سرچشمه گرفته و روح آدمی را لبریز نموده و زمینه حس شهادت طلبی را در فرد ایجاد می‌نماید که این دو حس از مقدس‌ترین و انسان‌سازترین روحیات می‌باشد. ایشان به اهمیت و ارزش و جایگاه این دو پرداخته و مقام والای شهید را تکریم نموده و با معرفی گوشه‌ای از خصوصیات روحی و معنوی شهید در صدد الگو سازی برای نسل جوان می‌باشند؛ و همچنین خانواده آنها را بسیار مورد احترام قرار داده و وظایف مهم ایشان را گوشزد می‌نمایند؛ پس برماست که یاد شهیدان را حفظ نموده و ایشان را گرمی داشته و از آن بزرگمردان الگو برداری نماییم.

فهرست ارجاعات:

- (۱) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰، ص ۱۶۹، سخنرانی، پایان چهارمین مجمع بزرگ فرماندهان و مسئولان دفاتر نمایندگی ولی فقیه در سپاه پاسداران)
- (۲) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۷۶، ص ۷۱، پیام تجلیل از شهیدان و ایثارگران انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی)
- (۳) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۴، ص ۴۸، خطبه‌های نماز جمعه، عاشورا)
- (۴) (خامنه‌ای، مکتوبات، ص ۱۳۸۱، ۶۸، پیام به مناسبت کنگره شهدای دانشجو)
- (۵) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷، ص ۱۸۷، دیدار با اساتید و دانشجویان، دانشگاه علم و صنعت)
- (۶) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۸۰، ص ۶۱، پیام به مناسبت روز شهیدان در هفته‌ی دفاع مقدس)
- (۷) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰، ص ۱۷۱، سخنرانی در پایان چهارمین مجمع بزرگ فرماندهان و مسئولان دفاتر نمایندگی ولی فقیه در سپاه پاسداران انقلاب اسلامی)
- (۸) (فجر، ۲۸)
- (۹) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۷۷، ص ۱۳، پیام به نخستین کنگره «راه کربلا» ویژه‌ی بزرگداشت شهدای انجمنهای اسلامی دانش‌آموزان)
- (۱۰) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۸۷، ص ۴۰، پیام به مراسم تشییع و تدفین شهدا در دانشگاه تربیت مدرس)
- (۱۱) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۸۱، ص ۳۲، پیام به نشست سالیانه و اتحادیه‌ی تشکل‌های اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی)
- (۱۲) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۷۹، ص ۱۸، پیام به مناسبت پیروزی ملت لبنان و عقب‌نشینی اسرائیل از مناطق اشغالی)
- (۱۳) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰، ص ۳۳۷، سخنرانی در جمع گروهی از خانواده‌های شهدا، مفقودان، آزادگان و جانبازان بوشهر)
- (۱۴) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵، ص ۷۱، جمع فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول الله صلی الله علیه و آله)
- (۱۵) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴، ص ۱۰۵، مراسم شانزدهمین سالگرد ارتحال امام خمینی(ره))
- (۱۶) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱، ص ۲۷، دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت سالروز آزادی خرمشهر)
- (۱۷) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۰، ص ۱۶، مراسم گشایش کنفرانس بین‌المللی حمایت از انتفاضه‌ی فلسطین)
- (۱۸) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۶۹، ۱۵۴، پیام به گردهمایی جانبازان، در روز میلاد حضرت ابو الفضل العباس (ع))

- (۲۰) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۰، ص ۱۵۶، جمع یک‌صد و ده هزار نفر از نیروهای بسیجی شرکت‌کننده در اردوی رزمی - فرهنگی علویون)
- (۲۱) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸، ۲۰۹، در مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری حجة الاسلام و المسلمین هاشمی رفسنجانی)
- (۲۲) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱، ص ۱۵۵، دیدار مدیران صدا و سیما)
- (۲۳) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۷۰، ص ۲، پیام به ملت شریف ایران، به مناسبت حلول سال نو)
- (۲۴) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۷۶، ص ۵۰، پیام به اجلاس نماز)
- (۲۵) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۷، ص ۹۰، دیدار با اقشار مختلف مردم و جمعی از آزادگان)
- (۲۶) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۲، ص ۸۹، دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران)
- (۲۷) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶، ص ۴۰، دیدار با خانواده‌های سرداران شهید، تهران)
- (۲۸) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۹، ۲۱۸، دیدار با فرزندان ممتاز شاهد، جانبازان شهرهای مشهد، تهران و کردستان)
- (۲۹) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳، ص ۶۶، رهبر معظم انقلاب اسلامی در اجتماع بزرگ مردم همدان)
- (۳۰) (خامنه‌ای، بیانات، ص ۱۳۶۸، ۱۵۸، در مراسم بیعت جمع کثیری از اقشار مختلف مردم شهرهای قم، رفسنجان و کهنوج)
- (۳۱) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶، ص ۸۴، دیدار ایثارگران، در سالروز ورود آزادگان به میهن اسلامی)
- (۳۲) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴، ص ۸۵، دیدار خانواده‌های شهدا)
- (۳۳) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۶۸، ص ۱۶۷، پیام به گردهمایی سراسری فرماندهان بسیج، به مناسبت سالروز انتشار پیام رهبر فقید انقلاب برای تشکیل بسیج مستضعفان)
- (۳۴) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۶۹، ص ۱۵۴، پیام به گردهمایی جانبازان، در روز میلاد حضرت ابو الفضل العباس(ع))
- (۳۵) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸، ص ۲۲۷، دیدار با فرزندان ممتاز شهدا)
- (۳۶) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۹، ص ۱۷۹، دیدار خانواده‌های شهدا و جانبازان قم)
- (۳۷) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۶۸، ص ۲۰۵، پیام در تجلیل از شهدا، جانبازان، اسرا و مفقودان، هشتمین روز دهه‌ی مبارکه فجر)
- (۳۸) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰، ص ۱۴۱، سخنرانی در جمع خانواده‌های شهدا و مفقودان)
- (۳۹) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱، ص ۱۳، خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران)
- (۴۰) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶، ص ۱۵۹، دیدار اقشار مختلف مردم، نیمه شعبان)
- (۴۱) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۷، ص ۱۱۶، دیدار جمعی از خانواده‌های شهدای نیروهای مسلح و جهاد سازندگی)

- (۴۲) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۷۱، ص ۱۲۵، پیام به مناسبت روز شهیدان، دهه‌ی فجر)
- (۴۳) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰، ص ۱۴۱، سخنرانی در جمع خانواده‌های شهدا، مفقودان و گروهی از جانبازان)
- (۴۴) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۰، ص ۱۲۱، دیدار خانواده‌های شهدای نیروهای مسلح)
- (۴۵) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۵، ص ۱۷۸، دیدار با خانواده شهدا و ایثارگران)
- (۴۶) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴، ص ۱۵۳، بیانات در میدان صبحگاه ستاد نیروی مقاومت بسیج)
- (۴۷) (الخصال؛ ج ۱؛ ص ۹ ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال - قم، چاپ: اول، ۱۳۶۲ ش.) (الکافی (ط - الإسلامية)؛ ج ۲؛ ص ۳۴۸ کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی (ط - الإسلامية) - تهران، چاپ: چهارم، ۱۴۰۷ ق.)
- (۴۸) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۹، ص ۴۳۹، مراسم اعطای درجه به آقای محسن رضایی و سرتیپ علی شهبازی)
- (۴۹) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰، ص ۳۹، دیدار با گروه کثیری از کارگران و معلمان سراسر کشور)
- (۵۰) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۹، ص ۴۲۹، دیدار با جمعی از پرسنل نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی)
- (۵۱) (احزاب، ۲۳)
- (۵۲) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۶، ص ۳۶، دیدار با خانواده‌های شهدا، ایثارگران و جانبازان)
- (۵۳) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۲، ص ۱۲، در دیدار با خانواده شهید آوینی)
- (۵۴) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸، ص ۲۲۹، دیدار با فرزندان ممتاز شهدا)
- (۵۵) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸، ص ۲۲۸، دیدار با فرزندان ممتاز شهدا)
- (۵۶) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۷، ص ۱۱۶، جمعی از خانواده‌های شهدای نیروهای مسلح و جهاد سازندگی)
- (۵۷) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴، ص ۳۳، دیدار با خانواده‌های شهدا، کرمان)
- (۵۸) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۸، ص ۱۴۰، خطبه‌های نماز جمعه، تهران)
- (۵۹) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۹، ص ۱۹۶، دیدار هزاران نفر از بسیجیان، قم)
- (۶۰) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶، ص ۲۰۴، دیدار با گروهی از جوانان و نوجوانان)
- (۶۱) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴، ص ۳۴، دیدار با خانواده‌های شهدا، کرمان)
- (۶۲) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸، ص ۲۲۸، دیدار با فرزندان ممتاز شهدا)
- (۶۳) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۹، ص ۱۸۰، دیدار با خانواده‌های شهدا و جانبازان، قم)
- (۶۴) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۹، ص ۱۸۰، دیدار با خانواده‌های شهدا و جانبازان، قم)

- (۶۵) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۷، ص ۱۱۷، جمعی از خانواده‌های شهدای نیروهای مسلح و جهاد سازندگی)
- (۶۶) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸، ص ۲۲۹، دیدار با فرزندان ممتاز شهدا)
- (۶۷) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۷، ص ۱۱۶، جمع خانواده‌های شهدای نیروهای مسلح و جهاد سازندگی)
- (۶۸) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۷۴، ص ۸۷، پیام به مناسبت روز ایمان، ایثار و شهادت)
- (۶۹) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۶۹، ص ۹۱، پیام به مناسبت روز تجلیل از شهدا، هفته‌ی دفاع مقدس)
- (۷۰) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۲، ص ۱۳۷، روز پاسدار؛ خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳، ص ۲۰۳، خطبه‌های نماز عید فطر)
- (۷۱) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۹، ص ۳۷۵، جمع خانواده‌های شهدا، ایلام)
- (۷۲) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳، ص ۵۹، دیدار مسئولان قوه قضائیه و خانواده شهدای هفتم تیر)
- (۷۳) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸، ص ۲۰۲، دیدار با اعضای جامعه‌ی روحانیت مبارز و مجمع روحانیون مبارز، تهران)
- (۷۴) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۲، ص ۱۲، دیدار با خانواده شهید آوینی)
- (۷۵) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۸، ص ۷۲، دیدار رئیس‌جمهور و هیئت وزیران، آغاز هفته دولت)
- (۷۶) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۲، ص ۱۹۷، دیدار جهادگران و کشاورزان)
- (۷۷) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰، ص ۳۳۸، جمع خانواده‌های شهدا، مفقودان، آزادگان و جانبازان، بوشهر)
- (۷۸) (خامنه‌ای، بیانات، سال ۱۳۸۰، ص ۱۲۲، دیدار خانواده‌های شهدای نیروهای مسلح)
- (۷۹) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶، ص ۲۰۴، دیدار با گروهی از جوانان و نوجوانان)
- (۸۰) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰، ص ۳۲۸، دیدار با فرزندان شاهد)
- (۸۱) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۷، ص ۱۱۷، دیدار جمعی از خانواده‌های شهدای نیروهای مسلح و جهاد سازندگی)
- (۸۲) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۲، ص ۱۸۸، مراسم تحلیف دانشجویان دانشگاه‌های افسری ارتش)
- (۸۳) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶، ص ۱۴۵، دیدار با گروه کثیری از پاسداران سپاه پاسداران، روز پاسدار)
- (۸۴) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۹، ص ۳۷۵، جمع خانواده‌های شهدا، ایلام)
- (۸۵) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۲، ص ۱۲، دیدار با خانواده شهید آوینی)
- (۸۶) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶، ص ۳۹، دیدار با خانواده‌های سرداران شهید، تهران)
- (۸۷) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰، ص ۳۳۷، جمع گروهی از خانواده‌های شهدا، مفقودان، آزادگان و جانبازان، بوشهر)

- (۸۸) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸، ص ۶۸، جمع تعدادی از خانواده‌های شهداء)
- (۸۹) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۷۲، ص ۸۵، وظایف جوان امروز)
- (۹۰) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۹، ص ۳۷۵، جمع خانواده‌های شهداء، ایلام)
- (۹۱) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸، ص ۱۷، مراسم بیعت نماینده‌ی امام در ارتش)
- (۹۲) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸، ص ۶۷، جمع تعدادی از خانواده‌های شهداء)
- (۹۳) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۲، ص ۱۲، دیدار با خانواده شهید آوینی)
- (۹۴) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶، ص ۳۹، دیدار با خانواده‌های سرداران شهید، تهران)
- (۹۵) (خامنه‌ای، بیانات، سال ۱۳۷۶، ص ۴۰، دیدار با خانواده‌های سرداران شهید، تهران)
- (۹۶) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۶۹، ص ۹۱، روز تجلیل از شهدا در هفته‌ی دفاع مقدس)
- (۹۷) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶، ص ۳۹، دیدار با خانواده‌های سرداران شهید، تهران)
- (۹۸) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۸۱، ص ۶۸، کنگره شهدای دانشجو)
- (۹۹) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶، ص ۴۰، دیدار با خانواده‌های سرداران شهید استان تهران)
- (۱۰۰) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۷۱، ص ۱۲۵، پیام به مناسبت روز شهیدان)
- (۱۰۱) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵، ص ۴۵، دیدار روحانیون و مبلغان، در آستانه‌ی محرم)
- (۱۰۲) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱، ص ۵، جمع ده‌هزار نفر از راهیان نور و قشرهای مختلف مردم، پادگان دوکوهه)
- (۱۰۳) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳، ص ۸۶، دیدار خانواده شهدا، جانبازان و آزادگان، همدان)
- (۱۰۴) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۸، ص ۷۲، دیدار رئیس‌جمهور و هیئت وزیران، آغاز هفته دولت)
- (۱۰۵) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰، ص ۱۶۰، دیدار با فرزندان ممتاز شاهد و مدیران و معلمان نمونه‌ی مدارس شاهد)
- (۱۰۶) (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶، ص ۱۰، دیدار با جمعی از فرماندهان و پرسنل ارتش، آستانه‌ی روز ارتش)
- (۱۰۷) (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۷۷، ص ۵۷، بزرگداشت روز شهیدان، دهه‌ی فجر)

منابع:

خامنه‌ای، آیت‌الله العظمی سید علی، بیانات، تعداد جلد: ۲۴

خامنه‌ای، آیت‌الله العظمی سید علی، مکتوبات، تعداد جلد: ۲۲